

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КОВАЧ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛЕГІТИМІЗОВАНОЇ АГРЕСІЇ В
ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ**

053 – Психологія

Анотація дисертації на здобуття ступеня доктора філософії

Київ – 2024

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Романенко Оксана Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри юридичної психології

Голова ради:

доктор психологічних наук, професор
Кудерміна Олена Іванівна,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри юридичної психології

Рецензенти:

кандидат психологічних наук, доцент
Власенко Софія Борисівна,
Національна академія внутрішніх справ,
старший викладач кафедри юридичної психології

доктор філософії за спеціальністю 053 «Психологія»
Галич Марина Юріївна,
Національна академія внутрішніх справ,
старший викладач кафедри юридичної психології

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Кісіль Зоряна Романівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
заступник директора Інституту управління психології та безпеки

доктор психологічних наук, професор
Бойко-Бузиль Юлія Юріївна,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Захист відбудеться 19 червня 2024 року о 10⁰⁰ на засіданні спеціалізованої
вченої ради у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035,
м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛЕГІТИМІЗОВАНОЇ АГРЕСІЇ

1.1. Стан наукових досліджень проблематики агресії з позицій різних наукових підходів

1.2. Феноменологія легітимізованої агресії та психологічні основи її формування

1.3. Передумови прояву легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕГІТИМІЗОВАНОЇ АГРЕСІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

2.1. Організація та методи емпіричного дослідження

2.2. Особливості легітимізованої агресії поліцейських на різних етапах професійної підготовки

2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження легітимізованої агресії поліцейських

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛЕГІТИМІЗОВАНОЇ АГРЕСІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

3.1. Психологічні та організаційні засади оптимізації легітимізованої агресії в системі психологічного забезпечення діяльності працівників Національної поліції України

3.2. Тренінг як засіб оптимізації легітимізованої агресії поліцейських

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Введення воєнного стану в Україні, збільшення кількості екстремальних та ризиконебезпечних ситуацій створюють серйозні виклики для діяльності працівників Національної поліції. Ці обставини вимагають від поліцейського не лише адаптації до нових умов, але й високої ефективності у вирішенні завдань безпеки громадян.

В умовах сьогодення поліцейські здійснюють професійну діяльність в посиленому режимі, що передбачає окрім забезпечення загального правопорядку реалізацію ряду специфічних завдань: організації роботи блокпостів, здійснення евакуації мирного населення, проведення перевірки транспортних засобів та документів, участі в бойових діях. Одним із невід'ємних аспектів роботи працівника поліції є протидія диверсантам та мародерству, що вимагає від правоохоронців не лише професійної майстерності, але й готовності взяти на себе відповідальність за власну безпеку та безпеку громадян.

У процесі виконання службових завдань застосування силових методів є не лише важливою, але й необхідною умовою. Такі дії нерідко супроводжуються агресивними проявами, що в ситуаціях конфлікту сприяє досягненню цілей професійної діяльності, швидкій адаптації в складних і непередбачуваних умовах та забезпечує захист життєдіяльності як самого поліцейського, так і пересічних громадян. Згідно з професійними вимогами, ці прояви є обґрунтованими, якщо вони застосовуються в рамках службових повноважень та не перевищують меж дозволеності, що вкладається в поняття «легітимізованої агресії». У цьому випадку агресивні дії застосовуються як ефективний інструмент у досягненні мети діяльності.

Легітимізована агресія вважається прийнятною в межах службової діяльності, якщо вона відповідає принципам необхідності та достатності, тобто застосовується тоді, коли обставини цього вимагають, та є мінімальною, щоб не спричинити шкоду. Такий підхід стає ключовим у підтриманні безпеки та громадського порядку. Дотримання такого балансу вимагає від поліцейських високого рівня розвитку професійно важливих якостей особистості.

Різні аспекти вивчення специфіки професійної діяльності поліцейських представлено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених. Проблематику пов'язану з професійною діяльністю поліцейських досліджували такі українські вчені: Д. Александров, Л. Казміренко, М. Костицький, С. Максименко, В. Рибалка, В. Татенко, В. Барко, О. Цільмак, О. Кудерміна, Л. Гуменюк, І. Сулятицький, Т. Шевченко, Т. Матієнко та ін. Особливості саморегуляції психічних станів, агресивності правоохоронців вивчали В. Андросюк, Л. Балабанова, І. Віденєєв, Н. Мілорадова, Г. Попова, О. Тімченко. Психологічну готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях вивчали В. Остапович, В. Бабенко, Л. Кирієнко, Т. Білоус, О. Бандурка, В. Венедиктов, О. Тімченко, В. Христенко та інші. Психологічний профіль успішного працівника поліції висвітлено в працях В. Остаповича, В. Барка, І. Охріменка,

Н. Євдокимової. Комуникативні аспекти в діяльності працівників поліції аналізували у своїх працях В. Андросюк, О. Романенко та інші.

Особливості професійної діяльності правоохоронців описано в працях зарубіжних вчених: Дж. Тедеші, Р. Фелсон, С. Кожан, Н. Комбальбер, А. Тайляндье-Шмітт, Дж. Браун, Е. Кемпбел, Н. Жіллі, П. Коломба, Е. Фукуро, М. Оліні, Л. Шайбле, В. Гекас, Ф. Арон. Вплив професійної діяльності на фізичне та психічне здоров'я поліцейського описано в працях Л. Блум, Дж. Віоланті. Дослідження щодо аналізу особистісних та індивідуальних характеристик поліцейських представлено в працях С. Абрахамсен, Дж. Страйп, Е. Бурбек, А. Фурман, Г. Голдштейн, С. Хеннесі та інших.

Водночас у сучасній науці відсутні комплексні монографічні дослідження, присвячені визначенню ролі легітимізованої агресії в правоохоронній діяльності.

Вивчення феномену легітимізованої агресії у професійній діяльності поліцейських, а також формування заходів щодо її оптимізації є необхідною умовою для покращення якості поліцейської діяльності згідно з європейськими стандартами, а також для забезпечення довіри громадян до правоохоронної системи в сучасному суспільстві, що обумовило актуальність теми дисертаційного дослідження «Психологічні основи легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана на кафедрі юридичної психології Національної академії внутрішніх справ відповідно до Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права в межах Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України № 12-21 від 26 березня 2021 року. Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 22 від 12 листопада 2020 р.).

Мета дисертаційного дослідження полягала у вивченні психологічних основ легітимізованої агресії поліцейських на різних етапах професійної діяльності та розробці практичних рекомендацій щодо її оптимізації.

Для досягнення визначеної мети, поставлені такі наукові завдання:

- визначити сутність феномену агресії з позицій різних наукових підходів та здійснити категоризацію суміжних понять агресивності та агресивної поведінки особистості;
- встановити психологічні особливості детермінації легітимізованої агресії;
- описати передумови прояву легітимізованої агресії у працівників поліції;
- означити засади організації та методів емпіричного дослідження;

- емпірично дослідити особливості легітимізованої агресії поліцейських на різних етапах професійної підготовки;
- здійснити порівняльний аналіз результатів дослідження легітимізованої агресії поліцейських;
- охарактеризувати психологічні та організаційні засади оптимізації легітимізованої агресії в системі психологічного забезпечення діяльності працівників Національної поліції;
- означити тренінг як засіб оптимізації легітимізованої агресії поліцейських.

Об'єкт дослідження – легітимізована агресія в професійній діяльності особистості.

Предмет дослідження – психологічні основи легітимізованої агресії в професійній діяльності працівників поліції.

Методологія дослідження. Для реалізації мети та завдань даного дослідження використовувалися *загально-філософські, загально-наукові, емпіричні методи психологічної науки, методи математичної статистики.*

Серед загально-філософських методів вагоме місце займає діалектичний метод, який на основі співвіднесення різних наукових концепцій дав змогу сформулювати власне бачення таких понять та категорій як агресія, агресивність, агресивна поведінка (підрозділ 1.1.), легітимізована агресія (підрозділ 1.2.), а також визначити особливості професійної діяльності поліцейських, які обумовлюють прояв легітимізованої агресії (підрозділ 1.3).

Поміж загально-наукових методів особливе місце посідає системний метод, який дозволив ідентифікувати та систематизувати наукові підходи до тлумачення поняття агресії (підпункт 1.1), умови та чинники її легітимізації, та на цій основі визначити сутність феномену легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських (підрозділ 1.2.).

Структурно-функціональний метод дозволив із загальних понять та категорій виокремити окремі елементи, що важливо для належного формування науково-світоглядної картини досліджуваного явища. Зокрема, використання цього методу дало змогу виокремлення видів та функцій агресії (підрозділ 1.1). Цей метод застосовувався також для визначення певних напрямів психологічного супроводження правоохоронної діяльності, як шляхів регулювання легітимізованої агресії в роботі поліцейських (підрозділ 3.1.), а також обґрунтування ефективності інтегративних тренінгових технологій в рамках окреслених напрямів (підрозділ 3.2).

Емпіричні методи психологічної науки застосовувалися в роботі для перевірки робочих гіпотез та виконання завдань дослідження. Так, психодіагностичні методи сприяли з'ясуванню психологічних чинників та особливостей прояву легітимізованої агресії на різних етапах професійного розвитку (авторська анкета «Агресія в діяльності поліцейського»; «Опитувальник агресивності» Басса-Дарки; «Опитувальник РСК» Дж. Роттера; Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової; Опитувальник рівня легітимізації агресії М. Хогбен та проєктивна методика «Тест руки»

Е. Вагнера.) (підрозділи 2.1, 2.2), а також для оцінки ефективності розробленої тренінгової програми (підрозділ 3.2.).

Інтерпретаційні методи, включно методи математичної статистики, використовувалися з метою обробки результатів емпіричного дослідження, кількісного та якісного аналізу даних, для зіставлення отриманих результатів та визначення психологічних чинників, які виступають передумовами прояву легітимізованої агресії правоохоронців; для встановлення відмінностей між групами досліджуваних; для з'ясування тенденцій прояву легітимізованої агресії на різних етапах професійної діяльності (підрозділи 2.2., 2.3).

Емпіричну вибірку дослідження склали групи респондентів: 50 курсантів 1 курсу за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» НАВС, що пройшли первинну професійну підготовку ($n = 50$) та 100 поліцейських, чинних працівників підрозділів патрульної поліції НП України, які проходили курси підвищення кваліфікації на базі НАВС ($n = 100$).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є першим в Україні комплексним монографічним науковим дослідженням психологічних основ легітимізованої агресії в професійній діяльності працівників Національної поліції.

Результати дослідження виявляються в таких наукових положеннях, що виносяться на захист:

уперше:

- аргументовано доцільність застосування легітимізованої агресії, як правомірного та необхідного інструменту правоохоронної діяльності у критично важливих ситуаціях, з метою забезпечення прав і свобод громадян, захисту їхньої безпеки та захисту життя поліцейського;

- доведено, що високий рівень агресивності є суттєвим чинником, який визначає та підсилює схильність до прояву легітимізованої агресії серед працівників правоохоронних органів, а також формує у правоохоронця певний психологічний контекст, в якому агресивні дії розглядаються як прийнятний та виправданий спосіб реагування на конкретні ситуації, що набувають особливого значення в умовах виконання службових обов'язків під час дії воєнного стану;

- підтверджено, що рівень сформованості саморегуляції, насамперед, таких її параметрів, як гнучкість і здатність до планування, а також домінуючий локус контролю належать до ключових факторів, які визначають ступінь прояву легітимізованої агресії серед працівників правоохоронних органів;

- емпірично досліджено динаміку рівня легітимізованої агресії зі збільшенням стажу професійної діяльності (на етапі професійної підготовки; зі стажем до 5 років; від початку професійної кар'єри до 10 років; зі стажем понад 11 років), з тенденцією до її поступового зниження внаслідок удосконалення саморегуляції, нагромадження професійного досвіду, вмінням ефективного вирішення конфліктів без необхідності застосування силових методів;

- обґрунтовано впровадження тренінгу інтегративного типу, як засобу врегулювання легітимізованої агресії на етапі професійної підготовки, як найбільш сенситивного періоду для формування професійно важливих якостей

правоохоронця;

поглиблено та уточнено наукові уявлення про:

- сутність понять «агресія», «агресивна поведінка», «агресивність»; «легітимізована агресія»;
- психологічний зміст механізмів застосування легітимізованої агресії;
- вплив специфіки правоохоронної діяльності на динаміку легітимізованої агресії в професійній діяльності правоохоронців;

набули подальшого розвитку науково-психологічні підходи щодо застосування легітимізованої агресії у професійній діяльності, що здійснюється в особливих умовах.

удосконалено: зміст та методи психологічного супроводження правоохоронної діяльності на етапі професійної підготовки.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів даної роботи виявляється в можливості їхнього використання у:

- *науково-дослідній діяльності:* під час опрацювання наукових проблем, пов'язаних із темою даного дослідження, зокрема, щодо ролі та значення агресії в професійній діяльності поліцейських, визначення професійних характеристик та компетенцій; психологічного забезпечення професійної діяльності; застосування тренінгових технологій в професійній діяльності; впровадження етичних стандартів та норм тощо (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2024 р.);

- *освітній діяльності:* під час викладання таких навчальних дисциплін як «Психологія правоохоронної діяльності»; «Юридична психологія», «Конфліктологія», «Соціальна психологія», «Професійна психологічна підготовка» (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2024 р.);

- *практичній діяльності:* у системі психологічного супроводження професійної діяльності правоохоронців (акт Голосіївського управління поліції ГУНП у м. Києві від 23 лютого 2024 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на таких наукових заходах: V міжвідомчому науково-практичному круглому столі «Актуальні питання психологічного забезпечення службової діяльності структурних підрозділів МВС України в умовах воєнного стану» (м. Київ, 20 квітня 2023 р.); Науковому форумі «Протидія терористичним актам у міському середовищі» (м. Київ, 21 червня 2023 р.); Всеукраїнській науково-дискусійній платформі «Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії» (м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року); Науково-практичній конференції «Методи та засоби психологічної допомоги постраждалим у подоланні ПТСР» (м. Київ – Біла Церква, 30 вересня 2023 р.); Науково-практичній конференції «Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану» (7 грудня 2023 року).

Публікації. Результати дисертації були опубліковані у 4 статтях, у фахових наукових виданнях України категорії «Б», 3 статті – у регулярному науковому виданні «Юридична психологія» Національної академії внутрішніх

справ та одна – у науковому журналі «Наукові перспективи».

Структура та обсяг дисертації обумовлені об'єктом і предметом, метою й завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (160 найменувань на 19 сторінках) та дев'яти додатків на 59 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, з них обсяг основного тексту – 150 сторінок.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне та емпіричне дослідження психологічних засад легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських, а також запропоновано тренінгову програму, яка спрямована на оптимізацію легітимізованої агресії в діяльності правоохоронців.

Зіставлення отриманих результатів а теоретичному та емпіричному етапі дослідження, їх відповідність поставленій меті та завданням, є підставою для формулювання таких висновків:

1. На основі аналізу наукових підходів з різних галузей знань представлено феноменологізацію та категоризацію основних понять «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка». Визначено, що агресія розглядається як індивідуальна або колективна дія, спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди, збитку або знищення іншої людини або групи людей. Термін «агресивність» охоплює емоційний стан та особистісну рису, що визначає реакцію людини на різноманітні негативні ситуації у фізичному та психічному відношенні. Вона пов'язана з високою імпульсивністю, активністю поведінки індивіда та виражається через різні афективні переживання, такі як гнів, злість, а також через прагнення завдати іншій особі фізичної чи моральної травми. Агресивна поведінка пояснюється як форма реагування на різні несприятливі життєві ситуації з використанням агресії.

Здійснено аналіз психологічних теорій щодо пояснення природи агресії та причин її виникнення: як вроджене та інстинктивно обумовлене явище (психоаналітична); еволюційно сформована здатність до виживання (етіологічна); результат пристосування до соціальних умов (деструктивності); реакція на фрустрацію (фрустраційна); така, що засвоюється в результаті процесу навчання (научіння); пов'язана з розвитком особистості та самоактуалізацією (гуманістична) та інші. На основі аналізу наукових підходів встановлено, що агресія має подвійну природу. З одного боку, вона може бути деструктивною, завдаючи шкоду іншим і соціальному оточенню, а з другого – застосовуватися для захисту власних інтересів та відстоювання прав і безпеки, тобто може бути легітимізованою в певних сферах професійної діяльності, зокрема, у правоохоронній.

2. Аналіз першоджерел дозволяє стверджувати, що вивчення феномену легітимізованої агресії є перспективним напрямом дослідження. Визначено, що сутність легітимізованої агресії полягає у процесі виправдання та

обґрунтування різних форм агресивної поведінки за допомогою надання їм суспільно прийнятного (легітимного) статусу. Такий статус надається агресії, якщо вона використовується з метою захисту найвищих цінностей: життя та здоров'я особистості. Встановлено психологічні особливості детермінації легітимізованої агресії. Передусім, вона формується через засвоєння людиною переконань про дозволеність прояву агресивної поведінки, зокрема, через освіту, виховання, засоби масової інформації, якщо це сприймається як ефективний спосіб досягнення цілей чи задоволення потреб. Такі переконання можуть носити неадекватний характер, якщо вони пов'язані з високим рівнем загальної агресивності особистості, екстернальним локусом контролю, збудливістю, дратівливістю, егоцентризмом та пережитим віктимним досвідом у минулому. Визначено стратегії самовиправдання застосування агресії: апелювання до блага; порівняння власних агресивних дій з іншими; перекладання відповідальності; викривлення у тлумаченні агресивних дій та інші. Такі стратегії легітимізації агресії можуть проявлятися у службовій діяльності працівників поліції та виступати причиною її надмірного застосування.

3. Встановлено психологічні передумови прояву легітимізованої агресії у працівників поліції, що включають психологічні характеристики поліцейського та специфічні особливості професійної діяльності. Передусім, поліцейського, як представника влади, наділено правами та обов'язками, які закріплюють правомірну поведінку у сфері відносин, що допускають застосування силових методів. Зокрема, агресія у службовій діяльності може забезпечувати адаптацію, здійснювати регулювання діяльності, зосереджуючи процеси пізнання на предметному змісті, виконувати захисну та оборонну функції. Водночас, екстремальний і ризиконебезпечний характер службової діяльності може загострювати деструктивну агресивність, що підвищує конфліктність, актуалізує мотив покарання та завдання шкоди, забезпечує здійснення помсти, самоствердження, примусу, підвищення самооцінки таким шляхом. Визначено, що легітимізована агресія в діяльності поліцейського матиме позитивний вияв за умов наявності у працівника поліції розвитку на високому рівні професійно важливих характеристик, таких як інтернальний локус контролю, високий рівень саморегуляції, сформовані професійні якості особистості, які дозволять здійснювати якісну оцінку ситуації, вчасно реагувати на неї, застосовувати примус тільки при необхідності, не завдаючи надмірної шкоди іншим і діяти в рамках закону.

4. Означено засади організації та методів дослідження, що дозволяють виявити особистісні характеристики поліцейських. Визначено, що для дослідження феномену легітимізованої агресії доцільно застосовувати надійні та валідні методики: «Опитувальник агресивності» Басса-Дарки, проєктивна методика «Тест руки» Е. Вагнера, опитувальник рівня легітимізації агресії М. Хогбена, «Опитувальник РСК» Дж. Роттера, опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанової, та авторська анкета «Агресія в діяльності поліцейського». Ці методики дозволяють провести аналіз рівня агресивності особистості, визначити легітимізовані форми агресії та виявити

ставлення до власних вчинків. Особлива увага приділяється визначенню рівня усвідомленої саморегуляції, яка є необхідною для належного застосування легітимізованої агресії.

5. Емпірично досліджено психологічні особливості формування та прояву легітимізованої агресії в діяльності працівників поліції на різних етапах професійної діяльності. Встановлено, що застосування агресії може бути корисним для ефективного виконання завдань та адаптації в критичних ситуаціях. Водночас, агресивність особистості може підвищувати конфліктність і заважає конструктивній взаємодії. Вимоги до легітимізованої агресії поліцейського полягають у тому, що агресія повинна проявлятися тією мірою, яка б забезпечувала ефективне виконання професійних завдань, проте не завдавала б шкоди суспільству.

Встановлено, що чинні працівники поліції відрізняються від групи курсантів за виявленням фізичної агресії ($r = 1,949$; $p = 0,05$) та гнучкості ($r = -2,511$, $p = 0,01$). Діючі поліцейські проявляють більшу схильність до фізичної агресії, що може бути пов'язано з превентивними цілями діяльності, та меншою гнучкістю в структурі саморегуляції, що ґрунтується на чіткому алгоритмі виконання службових дій; їм притаманний також більш високий рівень здатності до планування. Водночас у курсантів, порівняно з чинними працівниками, відзначається вищий рівень підозрливості до навколишніх, що може бути пов'язано з максималістськими тенденціями юнацького віку, жорсткістю установок щодо певних категорій людей в силу оволодіння соціально-професійними ролями.

6. Здійснено порівняльний аналіз підгруп правоохоронців залежно від стажу професійної діяльності, що засвідчило зростання в них рівня агресивності зі збільшенням вислуги. Така тенденція прослідковується в правоохоронців до 10 років стажу професійної діяльності. Ця категорія правоохоронців також найбільшою мірою виявляє схильність до легітимізації агресивної поведінки $X. \text{сер.} = 69$ (стаж роботи 1- 5 років), $X. \text{сер.} = 75$ (стаж роботи 6-10 років). Водночас зі збільшенням стажу професійної діяльності у поліцейських підвищується рівень інтернальності та саморегуляції. Встановлено, що поліцейські зі стажем професійної діяльності більше 11 років проявляють найнижчий рівень схильності до легітимізації агресії ($X. \text{сер.} = 66$) порівняно з іншими групами. Їм притаманний більш обережний і стриманий підхід щодо визначення прийнятності агресивних дій, пріоритетна роль прогнозування та планування в діяльності, обґрунтованість застосування силових методів.

На основі аналізу отриманих результатів визначено, що агресія вважається правоохоронцями неприйнятною в професійній діяльності, якщо говорити про неї загалом. Водночас вона набуває легітимного статусу в критичних ситуаціях, зокрема, коли є загроза для життя та здоров'я громадян чи самого поліцейського. Легітимізована агресія виявляється лише в особистісно значущих або екстремальних ситуаціях та сприяє ефективному виконанню службових обов'язків. На основі кореляційного аналізу доведено наявність взаємозв'язку між рівнем загальної агресії та її легітимізацією ($r =$

0,272, $p = 0,01$). Високий рівень агресії породжує схильність до легітимізації агресивних проявів, як соціально бажаних та необхідних. Це створює ризики надмірного використання легітимізованої агресії. Визначено предиктори легітимізованої агресії, які запобігають її неправомірному застосуванню в діяльності поліцейських: розвинена здатність до саморегуляції ($r = 0,224$, $p = 0,05$) та усвідомлення власної відповідальності за вчинення тих чи інших дій (інтернальний локус контролю) ($r = 0,267$, $p = 0,01$).

Охарактеризовано психологічні та організаційні засади оптимізації легітимізованої агресії в системі психологічного забезпечення діяльності працівників Національної поліції, що свідчить необхідність у розробці заходів, спрямованих на формування професійно важливих якостей особистості та спеціальних компетенцій з метою запобігання та коригування надмірного вияву легітимізованої агресії у професійній діяльності поліцейських. Такі заходи можуть бути імплементовані до системи психологічного забезпечення правоохоронної діяльності, що охоплює різні напрями психологічного супроводження працівників поліції, зокрема, психологічне вивчення поліцейських, психологічну підготовку, психопрофілактику, забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективах, психологічне супроводження в практичній діяльності та психологічне супроводження освітнього процесу ЗВО. У рамках кожного напрямку надано рекомендації щодо оптимізації легітимізованої агресії поліцейських. Водночас визначено, що окремі напрями психологічного забезпечення потребують розроблення додаткових заходів щодо оптимізації легітимізованої агресії, що є перспективою подальших досліджень.

Означено, що ефективним методом, який може застосовуватися в різних напрямках психологічного забезпечення, є інтегративні тренінгові технології. Встановлено, що тренінг легко адаптується відповідно до напрямку психологічного забезпечення та визначеної мети, зокрема, найбільш ефективним є застосування тренінгу у таких напрямках психологічного забезпечення: психопрофілактичній роботі; професійній підготовці працівників поліції; психологічному супроводженні.

Розроблено, апробовано та оцінено ефективність тренінгової програми, спрямованої на оптимізацію легітимізованої агресії в професійній діяльності шляхом усвідомлення меж легітимності агресії, вдосконалення комунікативних навичок, рівня саморегуляції, інтернального локусу контролю. Визначено ключові блоки тренінгової програми, які відзначилися високою ефективністю. Зокрема, установчий, когнітивний та комунікаційний блоки відзначені учасниками тренінгу як найбільш ефективні у формуванні нових поглядів на легітимізовану агресію.

Результати дебрифінгу правоохоронців після проведення тренінгу вказують на підвищення їхньої обізнаності стосовно легітимізованої агресії, особливостей її прояву та чинників, що можуть впливати на її застосування в службовій діяльності. Виявлене зниження показників вербальної агресії та певні зрушення щодо інших показників, пов'язаних із застосуванням легітимізованої агресії, свідчить про позитивні трансформації, і в цілому

підтверджує ефективність тренінгової програми. Ці результати можна розглядати як важливий внесок у вдосконалення професійної підготовки та подальший професійний розвиток правоохоронців. Застосування тренінгових технологій на етапі професійної підготовки поліцейських є важливою складовою психологічного супроводження їхньої діяльності, умовою підвищення ефективності виконання професійних обов'язків у складних умовах сучасного буття.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ковач О. В. Психологічні засади легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 28 – 34. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212902.28>

2. Ковач О. В. Чинники легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 54 – 63. DOI: <https://doi.org/10.33270/03223102.54>

3. Ковач О. В. Передумови легітимного вияву агресії в професійній діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2023. № 31 (32). С. 101 – 111. DOI: <https://doi.org/10.33270/03233201.101>

4. Ковач О. В. Особливості застосування тренінгових технологій як засобу оптимізації легітимізованої агресії поліцейських. *Наукові перспективи*. 2023. № 11 (41). С. 1245 – 1260. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-1245-1259](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-1245-1259)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ковач О. В. Застосування методів саморегуляції в системі психологічного супроводу професійної діяльності правоохоронців. Актуальні питання психологічного забезпечення службової діяльності структурних підрозділів МВС України в умовах воєнного стану : матеріали V міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 20 квітня 2023 року). Київ, 2023. С. 171 – 174.

6. Ковач О. В. Застосування легітимізованої агресії працівників поліції в системі протидії терористичним актам. Протидія терористичним актам у міському середовищі : збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). Київ, 2023. С. 74 – 76.

7. Ковач О. В. Толерантність в діяльності поліцейського як інструмент захисту прав та інтересів громадян. Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії : матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року. Кропивницький, 2023. С. 26 – 28.

8. Ковач О. В. Агресія як симптом посттравматичного стресового розладу (ПТСР) військовослужбовців. Методи та засоби психологічної допомоги

постраждалим у подоланні ПТСР : тези доповідей науково-практичної конференції, 30 вересня 2023 року. 2023. Київ - Біла Церква, 2023. С. 117 – 121.

9. Ковач О. В. Актуальні завдання психологічного супроводження професійної діяльності поліцейських під час дії воєнного стану. Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф, м. Вінниця, 7 грудня 2023 року. Вінниця, 2023. С. 226 – 228.